

УДК 002.6.048.26:81'42

Шевченко І. О.,

*студентка спеціальності «Видавнича справа та редагування»
Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету
України «КПІ»*

СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ ПОБУДОВИ ВНУТРІШНЬОТЕКСТОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ

У статті розглядаються внутрішньотекстові зв'язки науково-інформаційних текстів як одна з основних категорій сприйняття таких повідомлень. Детально досліджуються способи їх побудови та наводиться ряд можливих засобів побудови внутрішньотекстової зв'язності. Емпірично результати дослідження підтверджено аналізом 100 науково-інформаційних текстів з Українського Реферативного журналу «Джерело».

Стаття призначена для сьгоднішніх і майбутніх науковців, котрих цікавить питання створення ефективних науково-інформаційних повідомлень.

Ключові слова: науково-інформаційні тексти, внутрішньотекстові зв'язки, локальна і глобальна зв'язність, способи і засоби побудови внутрішньотекстових зв'язків у науково-інформаційному тексті.

Постановка проблеми. Науково-інформаційні тексти відіграють важливу роль у науковій комунікації, оскільки на сьогодні вони є одними з основних способів передачі наукової інформації, і від їх правильного та якнайповнішого розуміння залежить те, як науковці та фахівці-практики будуть орієнтуватися не лише в результатах якогось одного дослідження, а й те, як вони усвідомлюватимуть рівень розвитку цілої галузі конкретної науки.

Сприйняття науково-інформаційних повідомлень відрізняється від сприйняття інших наукових текстів. Особливу роль у процесі розуміння відіграють внутрішньотекстові зв'язки, які нерідко можуть нести в собі додатковий зміст чи створювати контекст, що він допомагає комунікату правильніше та повніше розшифрувати сенс закодованого в науково-інформаційному тексті повідомлення першотвору.

Актуальність роботи полягає в тому, що внутрішньотекстова зв'язність є однією з основних категорій науково-інформаційного тексту (поряд з категоріями інформативності, точності та модальності), але нерідко зв'язки між компонентами тексту виражаються недостатньо яскраво, що погіршує сприйняття науково-інформаційних творів і знижує рівень їх інформативності.

Метою цієї статті є довести залежність сприйняття науково-інформаційних повідомлень від наявних у них внутрішньотекстових зв'язків.

Згідно з вищезазначеною метою, визначено такі завдання:

- 1) охарактеризувати основні способи налагодження внутрішньотекстових зв'язків, дослідити їх особливості в науково-інформаційному тексті;
- 2) сформулювати і охарактеризувати засоби зв'язку між компонентами тексту;
- 3) дослідити на прикладі матеріалів УРЖ «Джерело» природу функціонування внутрішньотекстових зв'язків у текстах повідомлень;

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що внутрішньотекстові зв'язки науково-інформаційного повідомлення вперше розглядаються як основна категорія сприйняття повідомлень цього стилю, у тому числі вперше зіставляються результати дослідження зв'язності текстів з психологією їх сприйняття, а також вперше робиться порівняльний аналіз відібраних науково-інформаційних текстів на предмет наявних у них внутрішньотекстових зв'язків та засобів налагодження внутрішньотекстової зв'язності.

Результати дослідження.

Внутрішньотекстові зв'язки справедливо можна вважати одним з найважливіших об'єктів дослідження тексту, оскільки саме поєднання текстових фрагментів у єдине ціле забезпечує його зв'язність, а категорія зв'язності, у свою чергу, належить до найбільш істотних за своєю природою лінгвістичних категорій, оскільки забезпечує функціонування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення.

Досить довго зв'язність науково-інформаційного тексту не розглядалася взагалі (наприклад, М. Сікорський, наводячи вимоги до науково-інформаційних текстів, не згадує про таке поняття, як категорія зв'язності [5, с. 160], хоча наголошує на необхідності дотримання логічних зв'язків у тексті [там само, 173], втім, не пояснюючи особливостей їх налагодження).

Н. Валгіна розрізняє локальну і глобальну зв'язність тексту [1, с. 39]. Локальна зв'язність, за її твердженням, — це сукупність лінійних послідовностей, яка виражає змістову і структурну суть тексту і визначається міжфразовими синтаксичними зв'язками. Глобальна зв'язність забезпечує єдність тексту як смислового цілого і реалізується в ключових словах, які поєднуються тематично і концептуально, скріплюють текст загалом і різні його елементи зокрема.

Глобальна зв'язність дуже важлива для науково-інформаційного тексту. Це зумовлено високим ступенем компресійного викладу повідомлення. Автор науково-інформаційного тексту має на меті узагальнити викладений у науковому творі матеріал і викласти його в дуже незначному обсязі, не втративши

жодної важливої деталі та не додавши зайвої, менш важливої інформації. У цьому інформатору можуть допомогти ключові слова та анонсована тема (назва науково-інформаційного тексту, яка повторює назву першотвору).

Глобальна зв'язність регулює точність і послідовність викладу науково-інформаційного тексту. Утім, його тематична однорідність підтримується та забезпечується не лише на глобальному, а й на синтаксичному рівні, який, у свою чергу, реалізується в локальній зв'язності.

Подібно до Н. Валгіної, сучасні дослідники української лінгвістики О. Пономарів та В. Різун також вважають, що варто говорити про «два види зв'язку — зв'язок конструктивно змістових елементів та зв'язок між цілісним змістом одного й другого речень, який зазвичай полягає в зближенні предметів мовлення (тематичній спільності)» [6].

Таким чином, можна стверджувати, що глобальний і локальний підходи до розуміння зв'язності тексту, запропоновані близько двадцяти років тому, дещо переформатувалися, але досі не втратили актуальності, тому в нашій роботі ми також розглядаємо категорію зв'язності на глобальному та локальному рівнях.

Сучасний австрійський науковець С. Тічер стверджує, що текст як спосіб комунікації (тобто будь-який текст) має відповідати багатьом критеріям, і першим з них є внутрішньотекстова зв'язність усіх його компонентів [9, с. 37–38]. Адже необхідно, щоб читач розумів, що поданий набір лінгвістичних одиниць становить єдине ціле, адже саме це усвідомлення і спонукає до подальшого читання і сприйняття тексту.

Сьогодні найактуальнішим та найзручнішим є принцип тема-рема-тематичної послідовності, розроблений Г. Солгаником, котрий визначив основні способи зв'язку внутрішньотекстових компонентів як паралельний і ланцюговий [7, с. 13–14].

Таким чином, паралельний зв'язок виникає у випадках, коли тема і рема наводяться почергово і не повторюються в наступних компонентах цього ж тексту. Паралельний зв'язок у тема-рема-тематичному оформленні матиме такий вигляд:

$$T_1 \rightarrow P_1$$

$$T_2 \rightarrow P_2$$

$$T_{n-1} \rightarrow P_{n-1}$$

$$T_n \rightarrow P_n$$

Натомість ланцюговий зв'язок побудований за принципом повторюваності реми останнього речення, що послідовно стає темою кожного наступного. За твердженням сучасних українських дослідників, він «полягає в спадкоємності, створюваній у лінійній послідовності спільності компонентів». [6] Ланцюговий зв'язок (інколи його ще називають послідовним) відповідно матиме такий вигляд:

$$T_1 \rightarrow P_1 (P_1 = T_2) \quad T_2 \rightarrow P_2 (P_2 = \dots = T_{n-1}) \quad T_{n-1} \rightarrow P_{n-1} (P_{n-1} = T_n) \quad T_n \rightarrow P_n$$

До поданої класифікації дослідниця Л. Орлова [4, с. 53] додала також кущовий зв'язок, який полягає в тому, що кожна нова рема наводиться додатково до єдиної, анонсованої ще на початку повідомлення теми. Цей тип найкраще підходить для класифікацій, переліків, формування ряду ознак досліджуваних аспектів тощо.

Схема цього типу зв'язків виглядатиме так:

$$T_{\text{(загальна)}} \rightarrow P_1$$

$$T_{\text{(загальна)}} \rightarrow P_2$$

$$T_{\text{(загальна)}} \rightarrow P_{n-1}$$

$$T_{\text{(загальна)}} \rightarrow P_n$$

Внутрішньотекстові зв'язки науково-інформаційного тексту не повторюють тих зв'язків, що наявні в тексті першотвору. По-перше, тому, що в науково-інформаційному тексті неможливо зберегти ту ж зв'язність і структуру, яка була в набагато більшому за обсягом науковому творі, а по-друге, тому, що це не допоможе кращому сприйняттю повідомлення.

Такими є способи внутрішньотекстової зв'язності. Утім, який би спосіб (або їх поєднання) не обрав би автор науково-інформаційного тексту, не менш важливо використати для цього правильні засоби створення внутрішньотекстових зв'язків у науково-інформаційному повідомленні. У своєму поєднанні зі способами вони створюють єдність теоретичного та практичного втілення категорії зв'язності тексту.

Засоби внутрішньотекстових зв'язків — це конкретна, видима форма вираження категорії зв'язності тексту. Ці засоби вживаються інформатором на етапі створення науково-інформаційного тексту і реалізуються у відношеннях мовних одиниць. Найчастіше внутрішньотекстові зв'язки тлумачать як зв'язки

між реченнями тексту, адже, як зазначав М. Жинкин, саме на межі двох речень лежить те зерно, з якого розвивається текст [2, с. 31].

Це означає, що категорія зв'язності реалізується здебільшого у зв'язках між реченнями науково-інформаційного тексту (як і будь-якого іншого). Важливим є також те, що науково-інформаційні повідомлення переважно складаються з таких речень, кожне з яких репрезентує великий масив інформації. У свою чергу, це означає, що засоби внутрішньотекстових зв'язків мають відображати не лише відношення між мовними одиницями, а й відношення між темами, розділами, пунктами чи іншими, не виділеними тематичними блоками тексту першотвору.

Схожу думку висловив Л. Мурзин у своїй роботі «О динамических законах текста». Він вважав, що зв'язність тексту може не виражатися на рівні конкретних словесних засобів (тобто цих засобів у тексті може й не бути), але текст при цьому зберігатиме категорію зв'язності. Це, на його думку, можливо за умови інкорпорування попереднього речення у наступне. [3, с. 46–47].

Інкорпорування слід розуміти так, що кожне речення включається в попереднє таким чином, що починає відігравати роль його компонента. Утім, цьому, як правило, слугують не лише елементи глобальної зв'язності, які здатні забезпечити тематичну і логічну структурну єдність, а й засоби побудови локальної зв'язності, покликані правильно організувати текст і зробити його доступним, легким для сприйняття читачем, тому думку Л. Мурзина можна поставити під сумнів, оскільки під час побудови тексту не можна нехтувати жодними засобами внутрішньотекстового зв'язку, тим паче словесними.

Інкорпорування вибудовується за рахунок підпорядкованості всіх речень одному комунікативному завданню, тобто одній меті повідомлення. Але цього важко досягти, взагалі не використовуючи засобів зв'язку в тексті.

На основі попереднього аналізу наявних теоретичних джерел та вивчення науково-інформаційних текстів виокремлюємо такі засоби (інструменти) побудови внутрішньотекстових зв'язків у науково-інформаційному повідомленні:

- 1) лексичний повтор — повтор одного й того ж слова або вживання спорідненого, схожого за звучанням, нерідко — спільнокореневого (цей засіб дозволяє продемонструвати тематичну спорідненість на найпростішому, словесному рівні);
- 2) синонімічний повтор (заміна синонімом) — заміна повторюваного слова синонімом або синонімічним зворотом, нерідко може використовуватися контекстуальний синонім або узагальнююче (так само уточнююче) слово (цей засіб також дозволяє підкреслити тематичну спорідненість, але водночас допомагає уникати тавтології, підкреслює, уточнює думку);

- 3) займенникова заміна — заміна основного слова (у науково-інформаційному тексті це, як правило, ключові слова, які є головними членами речення) займенником (цей засіб виконує ту саму роль, що і попередні два, але дозволяє уникнути тавтології — як у випадку з лексичним повтором — та різночитань — як це можливо у випадку синонімії чи уточнень — і чітко вказує на вже назване поняття чи термін);
- 4) використання однакових видових та часових дієслівних форм — це стосується граматичної єдності тексту (використання однакових граматичних форм дієслів створює враження послідовно організованої комунікації і налаштовує читача на краще сприйняття);
- 5) використання займенників і обставинних конструкцій — такі конструкції (наприклад, «тому», «для цього», «оскільки», «на основі цього» тощо) можуть значно полегшити сприйняття тексту читачем, наочно відобразивши зв'язаність висловлених ідей між собою і зорієнтувавши читача у ході авторської думки;
- 6) використання вставних конструкцій — йдеться про організацію тексту за допомогою вставних слів (у науково-інформаційному тексті можуть вживатися вставні конструкції на позначення послідовності повідомлення, джерела повідомлення або посилання на нього, зв'язку між висловленими думками);
- 7) використання слів одного стильового напрямку — цей засіб здебільшого стосується глобальної зв'язності тексту, оскільки поєднує між собою усі частини тексту (різних рівнів) та пов'язує їх спільним функціональним призначенням (у науково-інформаційних текстах це науковий стиль, інформаційний тип викладу);
- 8) використання слів однієї тематичної групи — говорячи про науково-інформаційні тексти, доречно було б виокремити такий засіб як використання слів одного наукового напрямку, що пов'язано з синонімією та омонімією деяких термінів у різних наукових галузях, особливо споріднених.

Фактично, основне завдання, яке покладається на засоби вираження зв'язності тексту, полягає в тому, щоб читач самостійно міг встановити зв'язки між викладеними фактами, судженнями, гіпотезами тощо. За твердженням ван Дейка, основною умовою зв'язності є те, що кожен з фрагментів тексту, який сприймається читачем, є частиною одного повідомлення, яке має бути донесене до читача. [8] Очевидно, що це повідомлення членується на частини (абзаци, змістові фрагменти, речення тощо), і текст буде зрозумілий та доступний читачеві за умови, коли він не лише розумітиме сенс кожної з цих частин

окремо, а й зможе співвідносити ці частини одна з одною, усвідомлюючи їх взаємозв'язки.

Найчастіше засоби вираження зв'язності допомагають ідентифікувати ці зв'язки та пояснити, яким чином конкретний фрагмент науково-інформаційного тексту пов'язаний з іншими та зі спільною темою, названою в заголовку повідомлення.

У цьому контексті повертаємося до думки Л. Мурзина. Частково можна погодитися з тим, що лексичних засобів вираження зв'язності в тексті повідомлення може не бути. Але при цьому фрагменти повідомлення мають бути настільки пов'язані між собою та підпорядковані загальній темі, що їх зв'язність не потребуватиме додаткової демонстрації на рівні організації повідомлення.

Утім, тут йдеться лише про лексичні засоби. Якщо ж говорити про загальне вираження внутрішньотекстової зв'язності (а значить, і про єдність стилю і жанру, особливості вживання термінології, способи побудови речень і особливості викладу), то нехтувати ними у науково-інформаційних текстах неможливо.

Експериментальне дослідження. Для підтвердження аспектів, виокремлених під час теоретичного дослідження, було проведено емпіричне дослідження, в ході якого було проаналізовано 100 реферативних текстів з УРЖ «Джерело» (Серія III. «Гуманітарні та соціальні науки. Мистецтво»). Вибір цієї серії видання обґрунтовано науковою доступністю викладених тем та достатньою компетенцією в наведених термінологічних конструкціях, що необхідно для повного і суттєвого аналізу способів і засобів побудови внутрішньотекстових зв'язків.

До уваги не бралися реферати, що складаються з одного речення, оскільки у них наявне лише одне тема-рематичне повідомлення, один фрагмент, який становить увесь виклад, а основою нашого аналізу є зв'язки між різними тема-рематичними конструкціями, тобто між різними реченнями. Таким чином, ці реферативні тексти виокремлено з нашого дослідження.

Найбільшими за обсягами, а також складнішими за структурою є реферати, присвячені підручникам, посібникам, монографіям тощо (тобто текстам, великим за обсягом), а також авторефератів дисертацій. Оскільки автореферат уже є науково-інформаційним текстом, тобто стислим, компресійним викладом значного за обсягом, тематичним охопленням і логічною розгалуженістю наукового твору (дисертації), то реферативний текст такого видання має відображати зміст усєї дисертації. Отже, їх великий обсяг є виправданим. Значно меншими є реферати наукових статей чи записок. З одного речення складаються здебільшого реферати наукових статей і повідомлень конференцій.

Залежність обсягу реферативного тексту від обсягу тексту першотвору є очевидною, адже інформація, яку потрібно подати в рефераті, залежить від того, скільки відомостей наведено у першоджерелі. Не можна говорити, що ця залежність є постійною та прямолінійною, але вона простежується на всіх аналізованих прикладах.

На основі аналізу матеріалів видання УРЖ «Джерело», простежується, що обсяг реферативного тексту може бути різним (причому відрізнятися у декілька разів) з-поміж текстів одного жанру.

Так, наприклад, реферати наукових статей з фахових видань варіюються від 16 до 92 слів (мінімальний і максимальний показник наведено згідно з результатами аналізу зазначених прикладів). Середній обсяг реферативного тексту для наукової статті в УРЖ «Джерело» становить 40–50 слів. Водночас реферат автореферату дисертації (у середньому) складається зі 110–130 слів.

Можна стверджувати, що реферати, наведені в УРЖ «Джерело», є індикативними (за класифікацією М. Сікорського [5, с. 166]), тобто вони покликані лише окреслити теми і проблеми, які порушив автор наукового твору, а не описувати хід розгляду розкритих питань чи запропоновані варіанти вирішення проблем.

Саме тому наведені вище обсяги можна визнати оптимальними, оскільки цього достатньо, щоб виконати функціональне призначення індикативного реферату.

Однак трапляються також реферати, що поєднують у собі риси індикативного та інформативного викладу. Це стосується тих випадків, коли інформатор пояснює, уточнює, конкретизує ті чи інші аспекти.

За приклад до розгляду можна взяти витяги з двох рефератів:

«Обговорено інтерпретацію піднесення Європи та надано оцінку соціології сходоцентризму — новітньому напрямку, започаткованому А. Г. Франком — суть якого в захисті положення про повернення світової економічної гегемонії до своїх історичних витоків, тобто на Схід під проводом Китаю» (УРЖ «Джерело», 2014, сер. 3, № 3, с. 3).

У першому уривку подано тлумачення терміну «сходоцентризм», а також роз'яснено, у чому полягає суть цього явища. Це вказує на те, що зазначений реферат навчального посібника «Новітні соціологічні теорії» тяжіє до інформативності, особливо враховуючи, що референт подбав про доступність і логічну організацію викладу.

«Показано, що першим кроком о реформування соціальної політики має стати кардинальний перегляд бюджетних пріоритетів у напрямку збільшення соціальних інвестицій та покращення загальних умов зайнятості населення. Основними складовими соціальної політики мають бути розвиток

трудового потенціалу, інтелектуалізація трудових процесів, сприяння продуктивній зайнятості, забезпечення гідних умов і гідної оплати праці, розвиток соціальної сфери та створення гідних умов життєдіяльності тих, хто ще або вже не може себе захистити» (УРЖ «Джерело», 2014, сер. 3, № 3, с. 3).

У тексті другого уривку видно, як референт розкриває зміст збірних понять, наводить переліки (фрагмент з переліком тяжіє до кущового типу зв'язку між узагальнюючим словом і його змістовими складниками). Цей реферат є більше інформативним, ніж індикативним, незважаючи на те, що у ньому наведено також кілька понять, зміст яких не роз'яснюється референтом. Утім, виклад є доступним, простим, і сприйняття такого науково-інформаційного тексту не буде складним для читача.

Для порівняння наводимо витяг із суто індикативного реферату:

«Проаналізовано процеси трансформації змісту шкільної суспільствознавчої освіти в Україні в 1920–1921 рр. Розглянуто перехід на комплексну систему навчання та формування інтегрованого курсу шкільного суспільствознавства. Проаналізовано уроки з реформування суспільствознавчої освіти 1920-х рр. для сьогодення» (УРЖ «Джерело», 2014, сер. 3, № 3, с. 3).

На основі аналізу наведених вище фрагментів можемо зробити висновок про частоту та залежність типу внутрішньотекстового зв'язку науково-інформаційного тексту від його виду та типу організації повідомлення.

Таким чином, інформативні реферати (які апіорі є більшими за обсягом та більш різноманітними за типом викладу, ніж індикативні) мають більше можливостей до використання різних засобів внутрішньотекстового зв'язку, а також способів організації внутрішньотекстової зв'язності.

Це пов'язано з тим, що логічна організація індикативного реферату покликає обслуговувати лише послідовний виклад, за якого використовується, як правило, однакова (чи принаймні подібна) синтаксична будова речення. Це зумовлює те, що індикативні реферати потребують меншої кількості (а разом з тим і меншої різноманітності) мовних засобів загалом, а надто — засобів зв'язку між компонентами тексту повідомлення, оскільки ці компоненти подібні один до одного та однаково підпорядковані основній темі.

В індикативних рефератах також краще простежується глобальна зв'язність, а спосіб внутрішньотекстових зв'язків зазвичай є паралельним, оскільки кожне нове речення повідомляє про окремий розділ досліджень, викладених у першотворі. Утім, не обов'язково кожне тема-рематичне повідомлення буде виділено в тексті першотвору як розділ чи параграф, це може бути відносно короткий тематичний блок наукової статті або навіть абзац у тексті якогось наукового повідомлення). Найчастіше в індикативних реферативних текстах

простежуються такі засоби зв'язності як єдність стилю, однорідність використаної термінології (з огляду на її належність до наукової галузі), а також використання однакових видових та часових дієслівних форм (меншою мірою трапляються також інші засоби).

Це означає, що кожне нове речення реферативного тексту індикативно-го типу може не мати лексичного зв'язку з іншими реченнями (це апелює до твердження Л. Мурзина), але навіть в індикативних рефератах має бути наявна цілісність жанрової і стилістичної організації викладу, а також використання лексичного запасу, обмеженого певною галуззю наук.

Інформативні реферати, у свою чергу, тяжіють до більш вільної структури. Це пов'язано з різноманітністю компонентів, з яких вони складаються. Інформативні реферати покликані розгорнути перед читачем більшу площину інформації, причому ця інформація може стосуватися різних рівнів розгляду питань (тобто можуть бути наведені уточнення, конкретизації, переліки анонованих узагальнень), тому й види зв'язків у цих рефератах, як правило, бувають різними.

Важливою їх особливістю є не лише використання різних способів внутрішньотекстових зв'язків, а й поєднання їх в одному повідомленні. Так, наприклад, поряд з паралельним зв'язком за умови введення в текст якогось переліку (класифікації, перерахування, списку тощо) може простежуватися кущовий зв'язок (який, судячи з результатів проведеного аналізу, рідко використовується в науково-інформаційних текстах). Частіше відбувається поєднання паралельного і ланцюгового зв'язку. Це найбільш помітно на межі речень, покликаних відображати головну тезу, яка уточнюється, роз'яснюється у наступному реченні.

Прикладом може слугувати такий фрагмент:

«У ході дослідження <...> зроблено висновок про універсальні та культурно зумовлені складові категорії „музичні інструменти”. Показано, що в сучасному глобалізованому світі носії різних лінгвокультур приблизно однаково уявляють ядро цієї категорії <...>» (УРЖ «Джерело», 2014, сер. 3, № 2, с. 285).

З наведеного фрагменту яскраво видно використання засобу займенникової заміни. Речення цитованого прикладу зв'язані між собою ланцюговим типом зв'язку, оскільки друге речення тлумачить, доповнює попереднє, використовуючи займенникову конструкцію *«цієї категорії»*, яка скорочує обсяг, допомагає запобігти тавтології та точно вказує на об'єкт розгляду. Як бачимо, займенник є точнішим, ніж будь-який синонім (у тому числі контекстуальний), який в цьому випадку було б дуже складно дібрати, оскільки ремою речення є термінологічна конструкція.

У результаті аналізу всіх відібраних текстів було помічено, що на сторінках зазначеного видання публікуються здебільшого індикативні реферати.

Переважна більшість аналізованих текстів є в основному індикативними, причому багато рефератів мають у своєму складі якісь уточнення, конкретизації, розшифровки тощо, які побіжно вказують на фрагментарний інформативний характер викладу. Чисто індикативними варто вважати близько 30 % текстів загального обсягу. Інформативними є 20 % з усіх аналізованих повідомлень. Решта 50 % тяжіють до індикативного викладу, але мають фрагменти інформативності.

Далі проводимо аналіз текстів на предмет використання різних способів внутрішньотекстових зв'язків

Таким чином, близько 80 % текстів, що мають здебільшого індикативний виклад, містять у своїй основі паралельний зв'язок, який часто поєднується з іншими типами зв'язку: з ланцюговим — близько 50 % усіх аналізованих текстів; з кушовим рідше — 8–10 %.

Решта 20 % характеризуються ланцюговим типом зв'язності. Вони також можуть містити поєднання з іншими зв'язками.

Описані вище засоби внутрішньотекстової зв'язності спостережено у всіх аналізованих текстах.

Наводимо частотність використання цих засобів:

- 1) лексичний повтор — у 52 % текстів;
- 2) синонімічний повтор (заміна синонімом) — у 33 % текстів;
- 3) займенникова заміна — у 11 % текстів;
- 4) використання однакових видових та часових дієслівних форм — у 98 % текстів;
- 5) використання займенників і обставинних конструкцій — у 19 % текстів;
- 6) використання вставних конструкцій — у 35 % текстів;
- 7) використання слів одного стильового напрямку — у 100 % текстів;
- 8) використання слів однієї тематичної групи — у 100 % текстів (помилкового термінологічного слововживання немає).

Таке використання засобів внутрішньотекстової зв'язності зумовлена, по-перше, однотипністю способів їх зв'язку, а, по-друге, загальною однотипністю побудови реферативного тексту.

Втім, у царині науково-інформаційних текстів ці характеристики не можна вважати негативними, оскільки нормативність та деяка шаблонність викладу не лише утверджує наукові канони побудови таких текстів, а й полегшує їх сприйняття.

Висновки

Таким чином, внутрішньотекстові зв'язки відіграють роль організації повідомлення і відповідають за послідовність викладу інформації. У науково-інфор-

маційному тексті категорія зв'язності відіграє особливо важливу роль, зважаючи на компресійність викладу повідомлення.

Залежно від організації мовлення інформатора, існують різні *способи побудови внутрішньотекстових зв'язків* — ланцюговий, паралельний і кущовий. Від них залежить порядок викладу інформації. Кожен з цих способів послугується засобами організації мовлення і реалізації внутрішньотекстової зв'язності повідомлення.

Засоби внутрішньотекстової зв'язності — це лексичні, синтаксичні і стилістичні особливості організації твору, які вказують на наявні зв'язки між різними компонентами повідомлення. Ми виокремили такі засоби внутрішньотекстової зв'язності: лексичний повтор, синонімічний повтор (заміна синонімом), займенникова заміна, використання однакових видових та часових дієслівних форм, використання займенників і обставинних конструкцій, використання вставних конструкцій, використання слів одного стильового напрямку, використання слів однієї тематичної групи.

Емпіричне дослідження продемонструвало, що половина проаналізованих текстів тяжіє до індикативного викладу з фрагментарним додаванням інформативного; 30 % — в основному, індикативні та решта 20 % — інформативні. Це означає, що переважна більшість науково-інформаційних повідомлень УРЖ «Джерело» є індикативними, що забезпечує простий, шаблонний виклад.

Внутрішньотекстова зв'язність проаналізованих рефератів характеризується переважанням паралельного способу зв'язку (20 % мають чисто паралельний зв'язок, ще 50 % — містять за основу паралельну зв'язність, але спостерігається також ланцюговий зв'язок, ще 10 % — характеризуються вживанням поряд з паралельним незначних проявів кущового зв'язку). Також, ці тексти відзначаються використанням однакових засобів побудови зв'язності, основними з яких є єдність стилю викладу, використання спільної термінологічної бази і повторення однакових видових та часових дієслівних форм. У половині текстів помічено лексичні повтори, у третині — синонімічні повтори і вставні конструкції, у п'ятій частині — використання обставинних конструкцій. Зрідка вживається заміна ключових слів займенником.

Це відбивається на сприйнятті повідомлення і визначає рівень зрозумілості тексту для комуніката. Аналіз обраних 100 реферативних текстів з УРЖ «Джерело» показав, що більшість науково-інформаційних повідомлень використовує лише засоби глобальної зв'язності (єдність жанрово-стильового оформлення повідомлення та використання термінології однієї групи дисциплін). Але дослідження психології сприйняття тексту доводять, що

внутрішньотекстові зв'язки локального рівня є необхідним компонентом для побудови зрозумілого, ясного, доступного науково-інформаційного повідомлення.

Референти, які працюють над створенням реферативних текстів, повинні усвідомлювати процес сприйняття науково-інформаційного тексту та за можливості уникати надто складних конструкцій, які не можуть бути адекватно сприйняті читачами. Водночас варто уникати надто суворої економії мовних засобів, що вона призводить до втрати зрозумілості науково-інформативного тексту.

Окрім цього, варто враховувати можливість потрапляння тексту до непідготовленого читача (ним можна назвати студента, дослідника-початківця, фахівця галузі, не знайомого з науковим, а надто науково-інформаційним стилем викладу). У такому разі науково-інформаційний текст зможе обслуговувати значно більшу аудиторію, а значить, зможе стати ще більш важливим елементом наукової комунікації.

Література:

1. *Валгина Н. С.* Теория текста : учеб. пособие / Н. С. Валгина. — Москва : Изд-во МГУП «Мир книги», 1998. — 208 с.
2. *Жинкин Н. И.* О кодовых переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. — 1964. — № 6. — С. 26—38
3. *Мурзин Л. Н.* О динамических законах текста / Л. Н. Мурзин // Текст как объект лингвистического и психолого-педагогического исследования : тез. докладов науч.-теорет. конф. ; под ред. Алыбиной А. Т., Гейхман Л. К., Минеевой С. А. — Пермь, 1982. — С. 46—47.
4. *Орлова Л. В.* Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова ; под ред. В. И. Перебийнос. — Киев : Наукова думка, 1988. — 152 с.
5. *Редактирование отдельных видов литературы* / под ред. Н. М. Сикорского. — Москва : Книга, 1987. — 400 с.
6. *Синтаксис. Типи зв'язку між реченнями* / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. // Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. — 4-те вид. — [Електронний ресурс]. — <http://filologukraine.ucoz.ua> (05.03.2015).
7. *Солганик Г. Я.* Стилистика текста : учеб. пособие / Г. Я. Солганик. — Москва : Флинта : Наука, 2009. — 256 с.
8. *Стратегии понимания связного текста* / Т. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. — 1988. — [Электронный ресурс]. — <http://philologos.narod.ru> (05.03.2015).
9. *Тичер С.* Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер ; пер. с англ. — Харьков : Гуманитарный Центр, 2009. — 356 с.

Джерела:

1. *Український реферативний журнал «Джерело»* / НАН України ; Ін-т проблем реєстрації інформації НАН України ; Нац. Б-ка України імені В. І. Вернадського ; гол. ред. акад. В. В. Петров ; уклад.: Н. П. Бойко, Н. О. Гриценко, С. В. Добровська [та ін.]. — Сер. III. Соц. та гуманіт. науки. Мис-во. — 2014. — №1 (січень–лютий). — 422 с.
2. *Український реферативний журнал «Джерело»* / НАН України ; Ін-т проблем реєстрації інформації НАН України ; Нац. Б-ка України імені В. І. Вернадського ; гол. ред. акад. В. В. Петров ; уклад.: Н. П. Бойко, Н. О. Гриценко, С. В. Добровська [та ін.]. — Сер. III. Соц. та гуманіт. науки. Мис-во. — 2014. — №2 (березень–квітень). — 584 с.
3. *Український реферативний журнал «Джерело»* / НАН України ; Ін-т проблем реєстрації інформації НАН України ; Нац. Б-ка України імені В. І. Вернадського ; гол. ред. акад. В. В. Петров ; уклад.: Н. П. Бойко, Н. О. Гриценко, С. В. Добровська [та ін.]. — Сер. III. Соц. та гуманіт. науки. Мис-во. — 2014. — №3 (травень–червень). — 380 с.

This article deals with internal text connectivity in scientific abstracts and summaries, which is considered to be one of the most important categories of texts perception. It contains a detailed analysis of methods of creating internal text connectivity and range of instruments of formation them. Empirically the results of the study were confirmed by the analysis of 100 scientific abstracts and summaries of the Ukrainian Abstract Journal “Dzherelo».

This article is intended for current and future researches who are interested in the creation of effective scientific abstracts and summaries.

Key words: scientific abstracts and summaries, internal text connectivity, local and global text connectivity, methods and instruments of creating an internal text connectivity in abstracts and summaries.

Adnotacja. W artykule badane są wewnętrzne związki tekstów naukowo-informacyjnych jako jedna z podstawowych kategorii percepcji tekstu. Szczegółowo rozpatrują się sposoby i wywołwane są środki układania tych związków. Empirycznie wyniki poszukiwań potwierdzone są analizą 100 tekstów naukowo-informacyjnych z Ukraińskiego Referatywnego Czasopisma «Dzereło».

Artykuł przyznaczony jest dla dzisiejszych i przyszłych naukowców, które interesują się kreacją efektywnych wiadomości naukowo-informacyjnych.

Słowa kluczowe: teksty naukowo-informacyjne, wewnętrzne związki tekstów, lokalny i globalny związek tekstu, sposoby i środki układania wewnętrznych związków tekstowych w wiadomościach naukowo-informacyjnych.